

DINKO TOMAŠIĆ I HRVATSKA ETNOLOGIJA/ANTROPOLOGIJA

Dunja Rihtman-Auguštin

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

UDK 39-05 Tomašić, D.

Prethodno priopćenje

Primljeno: 7. 10. 1993.

Autorica ispituje značenje Tomašićeva opusa u kontekstu hrvatske etnologije. Razloge njegova dosadašnjeg ostavljanja po strani valja tražiti u nedovoljnom poznavanju cjeline njegova opusa, u osporavanju njegovih glavnih tema (kulture i ličnosti) u diskursu struke te u podozrivosti spram njegove metodologije. Oslonivši se na rad Joze Tomaševića, koji je usporedno analizirao modele patrijarhalne dinarske kulture Jovana Cvijića i Tomašićeve pokušaje da im parira, autorica nije sklona potpunom odbacivanju modela narodne kulture i mentaliteta koje je Tomašić ponudio. Neosporivom ostaje činjenica da je on prvi u Hrvatskoj počeo istraživati kulturnoantropološki i razmišljati socijalnoantropološki, a poznavanje etnografske i povijesne građe te antropološka imaginacija učinile su njegove hipoteze trajno izazovnim.

Redovito se (pogrešno) smatra da antropološko (socijalno i kulturno-antropološko) znanstveno istraživanje u Hrvatskoj počinje s Verom Erlich i njezinim dvjema knjigama (*Porodica u transformaciji*, 1964; *U društvu s čovjekom*, 1968). U jednom od prvih kritičkih prikaza razvoja hrvatske etnologije Olga Supek (1988) upozorava na antropološku komponentu te znanosti i na značenje i doprinos Rudolfa Bičanića (*Kako živi narod*, 1936) i Nade Sremec (*Nismo mi krive*, 1940). Iako blisko duhovnom krugu oko Kluba ABC, u tom prikazu (kao uostalom i u rečenim knjigama suvremenice Vere Erlich) ostaje nespomenuto djelo Dinka Tomašića, koji u drugoj polovici tridesetih godina objavljuje niz članaka o društvenom (1937) i političkom (1938) razvoju Hrvata što će kasnije biti objavljeni u knjigama pod istim naslovima.

Onaj dio hrvatske etnologije koji se gotovo do nedavno u svojoj matici razvijao kulturnohistorijski vjerojatno nije Tomašićevo djelo smatrao etnološkim. A kad smo sredinom šezdesetih godina počeli razvijati kritičku i teorijsku etnologiju, koja se oslanja i zapravo nerijetko poistovjećuje s kulturnom antropologijom, opus Dinka Tomašića – iako smo ga površno poznavali – ostavljali smo po

strani. Osim nedovoljnog poznavanja cijeloga opusa, razlog tome bio je i taj što se Tomašić latio dvostruko osporavane teme: kulture i ličnosti i, konkretno, razlika između nacionalnog karaktera Srba i Hrvata. Ne treba govoriti kako je ovo posljednje bila tema visokog rizika. No postojali su i metodološki razlozi ustručavanja od konstrukcije idealnih tipova narodne kulture i nacionalnog karaktera.

Kako antropološka istraživanja nacionalnog karaktera razvijena između dva rata i tijekom drugoga svjetskoga rata (Ruth Benedict, Margaret Mead) počivaju pretežno na više ili manje utemeljenim pretpostavkama te više ili manje samovoljno konstruiraju idealne tipove, etnologe odgojene na kulturno-historijskom pozitivizmu jednoga Milovana Gavazzija nužno ostavljaju skeptičnima. No skeptičan je prema Tomašićevim člancima i knjigama, odnosno prema razmatranju plemenske i zadrružne kulture, bio i Jozo Tomašević u čijoj sam se knjizi prvi put susrela s idejama Dinka Tomašića.

Jozo Tomašević oštroumno usporedo analizira modele patrijahalne dinarske kulture Jovana Cvijića i Tomašićeve pokušaje da im se odupre (1955: 195-197). Cvijićeva patrijahalna kultura zapravo je idealizirani model srpske narodne kulture u kojem su dominantne vrednote čojstvo i junaštvo, nacionalni ponos i konstruktivna državotvornost. Patrijahalna kultura proteže se od Braile u Rumunjskoj do Gorizije u Italiji, pa u skladu s tim Cvijić sve stanovnike na tom prostoru smatra Srbima – u najboljem slučaju neke od njih nazvat će Srbohrvatima... Dinko Tomašić. međutim, razlikuje plemensku kulturu dinarskih krajeva blisku Cvijićevu modelu (no on taj model "čita" nešto drugačije od Cvijića) i zadrružnu kulturu koju vezuje pretežno uz Hrvatsko zagorje. Dok u patrijahalnoj kulturi Cvijić slavi junaštvo i kosovsku mitologiju. Tomašić upozorava na to da ratnički duh i junaštvo imaju i svoje naličje, a to je pljačka i nasilje, bogaćenje bez rada, sklonost političkom arvizmu, autoritarne ličnosti...

Tomašić se želi oduprijeti Cvijićevim hipotezama konstrukcijom još jednoga modela, tj. modela zadrružne kulture. Ona nije vojnička ni kolektivistička i ne zasniva se na autoritetu pojedinca, nego počiva na organizaciji i mentalitetu obitelji, koji je individualistički (Tomašić, 1938: 16-44).

Ključni dokazi Cvijićevim modelima potječu iz njegova vlastita istraživanja, obilazaka Balkanskoga poluotoka i izvrsnog poznavanja terena. Tomašićeve se knjige sastoje od novinskih članaka u kojima prikazuje modele plemenske i zadrružne kulture i u kojima se katkad nazire brzina pisanja i zaključivanja. Uza sve to, Tomašićeva se argumentacija oslanja na dotad objavljenu historiografsku literaturu i dostupnu građu o narodnom životu (iscrpno citira monografije o narodnom životu i običajima što su sastavljeni prema "Osnovi" Antuna Radića i objavljivane u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*). Vidi se također da raspolaže znanjem iz sociologije i antropologije kao i tada u europskoj etnologiji promovirane – etnosociologije. Nažalost, tadašnja razina znanstvenog aparata često nas sili da nagađamo o teorijskim izvorima Tomašićevih gledišta.

Prikazavši usporedo Cvijićeve i Tomašićeve modele, Jozo Tomašević priklanja se Cvijićevu autoritetu i erudiciji, a osporava navodnu nedovoljnu dokumenti-

ranost Tomašićevih modela i zamjera im političke invektive. Cvijićevi pak modeli svoju udarnu dokaznu snagu crpe iz erudicije autora koji poznaje narod iz prve ruke. Već sam jednom pokazala da to što je sakupljač građe i pisac-etnograf "domorodac", ni u kom slučaju ne znači da je i vjerodostojan svjedok. (Riječ je o Vuku Karadžiću: ne treba zaboraviti da je Karadžić kao paradigmatična osoba u procesu otkrivanja narodne kulture u Europi, toj Europi pod izlikom opisa stvarnih narodnih običaja i narodne umjetnosti nudio idealne modele narodne kulture i narodne poezije projicirane iz užih seoskih sredina na cijelo južnoslavensko područje (Rihtman-Auguštin, 1989). Tim će se modelima kasnije služiti Jovan Cvijić).

Moderna etnologija upravo upozorava na to kako etnografi ne samo da skupljaju građu o narodu već je i više ili manje svjesno sami konstruiraju. U slučaju Cvijića to je zorno i u političkoj je funkciji.

Politička orijentacija (koja je rezultirala njegovim političkim angažmanom u Hrvatskoj seljačkoj stranci) prisutna je, naravno, i u Dinka Tomašića. Ipak, ili uza sve to, za razliku od Joze Tomaševića ja ne bih posve odbacila modele narodne kulture i mentaliteta koje je ponudio Dinko Tomašić. On, naime, upozorava da su u Hrvata prisutna oba modela: i plemenski, junačko/ ratnički/pljačkaški i kolektivistički kao i zadružni, individualistički, neratnički. Kako na jednom mjestu i sam kaže, on nastoji istražiti strukturu kulture Hrvata, zapravo ono isto što je otprilike u to vrijeme radio i Milovan Gavazzi služeći se etnografskom građom i dokazujući slojevitost i donekle u duhovnoj kulturi.

U naše doba antropologija i etnologija ne bave se konstrukcijama psihičkih tipova (toga se tek ponekad za svoje potrebe dohvate neki javni djelatnici). Istraživanja nacionalnog karaktera također su se pokazala manjkavima. Suvremenim znanstveno temeljenim istraživanjima mentaliteta bavi se moderna historiografija, koja je opet bliska etnologiji. Ta se istraživanja zasnivaju na podacima o dugotrajnim povijesnim procesima i na, kako reče Michel Vovelle, manje otmjenim izvorima. To je donekle Tomašić predvidio služeći se i Šišićevim povijesnim istraživanjima i podacima o svakodnevnom životu seljačkih zajednica u monografijama o narodnom životu i običajima jaskanskog prigorja i Lobora, Slavonije i Bukovice.

Kad bismo se danas latili tih poslova – a trebali bismo – morali bismo to učiniti ne tendenciozno kao Cvijić, ali i temeljitije nego Tomašić. No čini mi se da bi Tomašićeve hipoteze mogle poslužiti kao izazov.

Otkrivajući zanemarenu baštinu Dinka Tomašića potrebno je ispraviti dvije nepravde: (1) utvrditi da je prvi u Hrvatskoj počeo istraživati kulturnoantropološki i razmišljati socijalnoantropološki, a (2) uza svu potrebnu skepsu prema konstrukciji kulturnih modela morali bismo poštovati njegovo poznavanje etnografske i historijske građe, njegovo antropološko razmišljanje i imaginaciju.

LITERATURA

Rihtman-Auguštin, Dunja (1989) Vuk Karadžić, Past and Present, or on the History of Popular Culture, u *Folklore and the Historical process*, str. 85-94, Zagreb, Zavod za istraživanje folklor.

Supek, Olga (1988) Ethnology in Croatia, *Etnološki pregled* 23-24: 17-35.

Tomasevich, Jozo (1955) *Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia*, Stanford-London, Stanford University Press.

Tomašić, Dinko (1937) *Društveni razvitak Hrvata*, Zagreb, Hrvatska naklada.

Tomašić, Dinko (1938) *Politički razvitak Hrvata*, Zagreb, Hrvatska književna naklada.

DINKO TOMAŠIĆ AND CROATIAN ETHNOLOGY AND ANTHROPOLOGY

Dunja Rihtman-Auguštin

Institute for Ethnology and Folklore, Zagreb

The author examines the importance of Tomašić's work within the context of Croatian ethnology. The reason he was so long neglected lies in insufficient knowledge of the whole of his work and in disagreement with his main themes (culture and personality) within scientific discourse as well as in a suspiciousness towards his methodology. Drawing on the work of Jozo Tomašević, who comparatively analyzed models of the patriarchal Dinaric culture of Jovan Cvijić and Tomašić's attempts to dispute them, the author is not prepared to completely reject the model of popular culture and mentality offered by Tomašić. Unquestionable remains the fact that the latter was the first in Croatia to start cultural and anthropological exploration and socio-anthropological thought, while his knowledge of ethnographic and historical data as well as anthropological imagination have made his hypotheses permanently challenging.

DINKO TOMAŠIĆ UND KROATISCHE ETHNOLOGIE/ANTHROPOLOGIE

Dunja Rihtman-Auguštin

Institut für Ethnologie und Volkskunde, Zagreb

Die Verfasserin überprüft die Bedeutung des Gesamtwerks von Tomašić im Zusammenhang mit der kroatischen Ethnologie. Die Gründe dafür, daß sein Werk bisher nicht in Betracht gezogen worden ist, liegen darin, daß die Ganzheit seines Gesamtwerks bisher ungenügend bekannt war, daß seine Hauptthemen (Kulturen und Persönlichkeiten) im Diskurs des Fachs streitig gemacht wurden, und daß seine Methodologie angezweifelt wurde. Auf die Arbeit von Jozo Tomašević, in der gleichzeitig die Modelle der patriarchalen dinaridischen Kultur von Jovan Cvijić und die Versuche von Tomašić, ihnen zu parieren, analysiert werden, fassend, ist die Verfasserin nicht dazu geneigt, das Modell der Volkskultur und -mentalität, das Tomašić angeboten hat, zu verwerfen. Man kann die Tatsache, daß er als erster in Kroatien angerungen hat, kulturanthropologisch zu forschen und sozial-anthropologisch nachzudenken, nicht streitig machen, und das Kennen des ethnographischen und geschichtlichen Stoffes und die anthropologische Imagination haben seine Hypothesen dauernd herausfordernd gemacht.